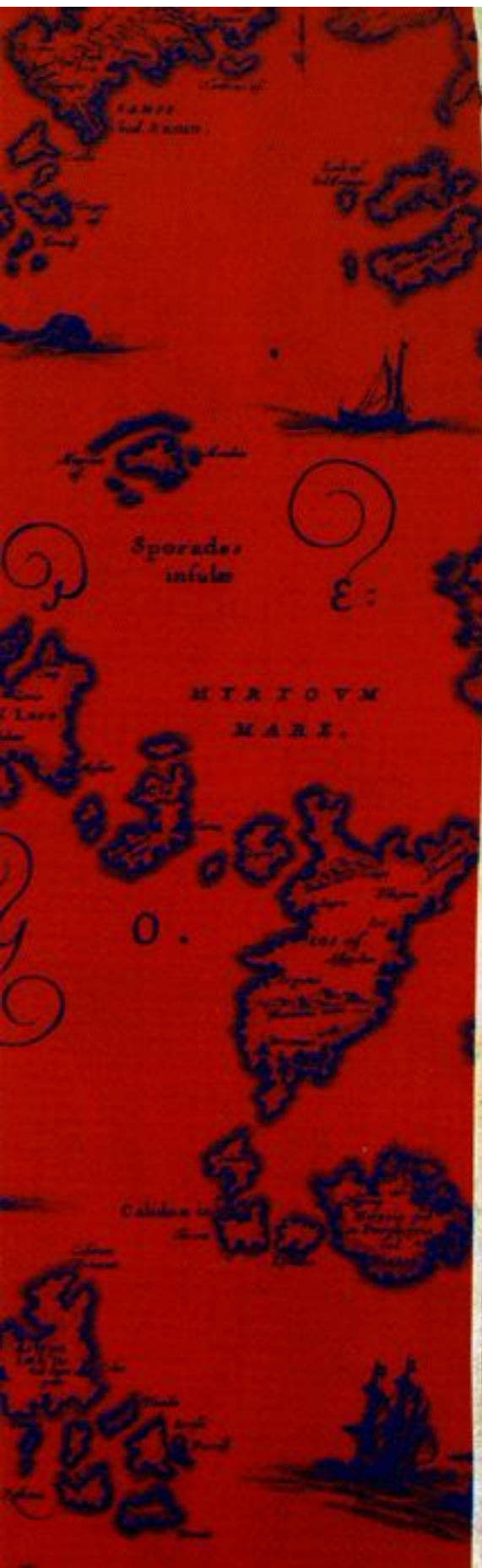
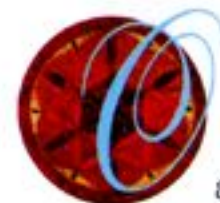

Τα Δωδεκάνησα και οι μουσικές του Αιγαίου

έρωτας
Το αρχιπέλαγος
Κι η πλώρα των αφρών του
Κι οι γλάροι των ονείρων του
Στο πιο ψηλό κατάρτι του ο ναύτης ανεμίζει
Ένα τραγούδι...

Οδ. Ελύτης

Η μουσική παράδοση των Δωδεκάνησων συνδέεται άμεσα με αυτήν του Αιγαίου, καθώς, ήδη από την αρχαιότητα, αποτελούν κύριο κομβικό σημείο στα πολιτισμικά δίκτυα επικοινωνίας του Αρχιπελάγους. Συνδετικός κρίκος ανάμεσα στα μικρασιατικά παράλια και την Κρήτη αλλά και πέρασμα από το Κεντρικό Αιγαίο προς την Κύπρο, τα Δωδεκάνησα διακρίνονται ακριβώς γι' αυτή την καίρια θέση τους στο πολιτισμικό σταυροδρόμι του Αιγαίου.

Αποτέλεσμα είναι μια μουσική και χορευτική παράδοση πλούσια και πολύμορφη, που εντάσσεται αρμονικά στη μουσική "γλώσσα" της θαλασσινής Ελλάδας, ενώ παράλληλα παρουσιάζει κι εξαιρετικά ενδιαφέρουσες τοπικές διαλέκτους και ιδιώματα.

"Η Μουσική".

Λεπτομέρεια από υστεροελληνιστικό ψηφιδωτό δάπεδο με τις Εννέα Μούσες. Προέρχεται από την Κω και βρίσκεται στην ομώνυμη αίθουσα του Παλατιού του Μεγάλου Μαγίστρου στη Ρόδο.

Για την Ήριννα από την Τήλο - Επιτύμβιο

Ετούτη είναι της Ήριννας η λεσβιακή κερήθρα
κι αν είν' μικρή, είν' ολόγιομη από μέλι των Μουσών
κι οι τριακόσιοι στίχοι της είν' όμοιοι με του Ομήρου
αν και παρθένα πέθανε δεκαεννιά χρονών...

άγνωστος λυρικός ποιητής (απόδοση : Π. Λεκατσάς)

Από την "Ιλιάδα"

Οί δ' ἄρα Νίσυρον τ' εἶχον Κράπαθόν τε Κάσον τε
καί Κῶν Εὐρυπύλοιο πόλιν νήσους τε Καλύδνας,
τῶν αὖ Φεῖδιππός τε καὶ Ἄντιφος ἠγασάσθην,
Θεσσαλοῦ νίε δῶν Ἡρακλείδῳ ἄνακτος
τοῖς δέ τριήκοντα γλαφυραὶ νέες ἐστιχόωντο.

Τους άντρες απ' τη Νίσυρο, την Κάρπαθο, την Κάσο
κι απ' την Κω την πόλη του Ευρυπύλου κι απ' την Κάλυμνο
εδιοικούσαν ο Φεΐδιππος, κι ο Άντιφος, βλαστάρια
του βασιλιά του Θεσσαλού, γόνου του Ηρακλέα,
κι είχαν τριάντα βαθουλά κατόπι τους καράβια.

(Ομήρου *Ιλιάδα*, ραψ. Β', στ. 676-680)

Μάσκα κωμωδίας. Λεπτομέρεια σε ψηφιδωτό δάπεδο του 3ου αι. μ.Χ. Ρόδος.

Κώοι

- Αλέξανδρος Κώος, τραγωδός, 2-3ος αι. μ.Χ.
- Ανδροσθένης Παρμενίσκου, κήρυξ-νικητής στα "Ασκληπιεία" της Κω, 2ος αι. π.Χ.
- Αρίστων, αυλητής, 2ος αι. π.Χ.
- Αρίστων Αρίστωνος, αυλητής (γιος του προηγουμένου), 2ος αι. π.Χ.
Σε βάση αγάλματος του Διονύσου στην Κω υμνούνται οι νίκες του σε μουσικούς αγώνες σ' όλη την Ελλάδα ("...μάρτυρά σοι στεφάνων Ἑλλάδος εὐρυχόρου"): Νέμεα, Ισθμία, Παναθήναια κ.ά.
- Αχιλλεύς, τραγωδός 2-3ος αι. μ.Χ.
Σ' επιτύμβιο επίγραμμα στην Κω αναφέρεται ως "...Κώος τραγωδός, ἥϊθεος χρηστός τρόπους".
- Δέλφης, ποιητής, 3ος αι. π.Χ.
- Διοσκουρίδας Αντιπάτρου, κιθαρωδός - νικητής στα "Ασκληπιεία" της Κω, 2ος αι. π.Χ.
- Ευτυχίδας Δημοσθένους, εγκωμιογράφος, 1ος αι. μ.Χ.
- Θεόμνηστος, ψάλτης, 1ος αι. π.Χ.
Σύμφωνα με τον Στράβωνα αντιπολιτευόταν με τα τραγούδια του τον τύραννο της πατρίδας του Νικία.
- Θεόδωρος Θεουκλεύς, κήρυξ-νικητής στα "Ασκληπιεία" της Κω, 3ος αι. π.Χ.
- Κληναγόρας Θεσσαλού, κιθαριστής - νικητής στα "Ασκληπιεία" της Κω, 2ος αι. π.Χ.
- Λάμπων, κιθαρωδός - νικητής στα "Μεγάλα Ερεθίμια" της Ρόδου, 3ος αι. π.Χ.
- Λεπτίνας Χαρυύλου, σαλπιστής - νικητής στα "Ασκληπιεία" της Κω, 2ος αι. π.Χ.
- Μνασίμαχος Πειθάνορος, ψάλτης, 1ος αι. π.Χ.

- Μοσχίων Ευδάμου, σαλπιστής - νικητής στα "Ασκληπιεία" της Κω, 2ος αι. π.Χ.
- Νεικομήδης, ψάλτης "ᾄδων θυμέλαισιν Ὅμηρον", 1ος-2ος αι. μ.Χ.
- Νικόμαχος Θεουκλέους, εγκωμιογράφος, 1ος αι. μ.Χ.
- Σωσανδρίδας Διοκλέους, κήρυξ-νικητής στα "Ασκληπιεία" της Κω, 2ος αι. π.Χ.
- Τιμέας Χαρμύλου, σαλπιστής, 2ος αι. π.Χ.
- Χαιρύλος Χαρμύλου, κιθαριστής 2ος - 1ος αι. π.Χ.

Ρόδιοι

- Αγοράναξ, κωμικός υποκριτής, 3ος αι. π.Χ.
- Ακέσιος, τραγωδός, 3ος αι. π.Χ. ("Ἐπεδείξατο τῷ Θεῷ" στη Δήλο).
- Δαμοκράτης Αναξάνδρου, σαλπιστής - νικητής στα "Ασκληπιεία" της Κω, 3ος αι. π.Χ.
- Διονύσιος Διονυσίου, κωμωδός, 2ος αι. π.Χ. Αναφέρεται σε κατάλογο τεχνιτών που έπαιζαν στην Επίδαυρο.
- Διονύσιος Διοφ[...], τραγωδός, 3ος αι. π.Χ. - νικητής στα "Αιτωλικά Σωτήρια" των Δελφών.
- Ηράκλειτος Ηρακλείτου Ορέου, ποιητής και ιατρός, 1ος-2ος αι. μ.Χ. Τιμήθηκε στην πατρίδα του και για τις δύο του ιδιότητες: "...ὄν ἀνέγραψαν ἱατρικῶν ποιημάτων Ὅμηρου εἶναι...".
- Ιπποκράτης Αριστομένους, τραγωδός-νικητής στα "Χαριτήσια" και στα "Ομολώια" του Ορχομενού, 1ος αι. π.Χ.
- Κλεόνικος Κλεοκράτου, τραγωδός, 3ος αι. π.Χ. Τιμήθηκε στους Δελφούς με προξενία.
- Πρόπις, κιθαρωδός, 4ος αι. π.Χ. Αναφέρεται από τον Αθήναιο.
- Σωκράτης Ζωχάριος, αυλητής, 3ος αι. π.Χ. Αναφέρεται στα "Διονύσια" των Αθηνών, στα "Σωτήρια" των Δελφών και σ' επιγραφή στη Μίλητο.

Στην ίδια καταγραφή των "Διονυσιακών τεχνιτών" της αρχαιότητας εντοπίζουμε επίσης και πολλούς καλλιτέχνες απ' όλες τις περιοχές του Ελληνισμού που λάμβαναν μέρος στους ονομαστούς μουσικο-ποιητικούς και θεατρικούς αγώνες στη Ρόδο (Αλεια κι Ερεθίμια) [1] και στην Κω (Ασκληπιεία, Διονύσια και Κλαύδεια) [2].

[1] βλ. ΣΤΕΦΑΝΗΣ, Ι. Ε., ό.π. σ. 605.

[2] βλ. ΣΤΕΦΑΝΗΣ, Ι. Ε., ό.π. σ. 603.

Το “χελιδόνισμα”

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα αρχαίο λαϊκό τραγούδι που καταγράφηκε στη Ρόδο και, σύμφωνα με τον Αθήναιο, χρονολογείται στον 6ο αι. π.Χ. Πρόκειται για το *χελιδόνισμα* (τραγούδι του χελιδονιού) που έλεγαν οι μικροί Ροδίτες τον μήνα Βοηδρομιώνα (15 Σεπτεμβρίου-15 Οκτωβρίου), γυρίζοντας από σπίτι σε σπίτι για να μαζέψουν φιλοδωρήματα. Ο Αθήναιος (H, 360B) σημειώνει ότι το *χελιδονίζειν* ήταν για τους Ροδίτες ένα είδος *αγερμού* (συλλογή χρημάτων, όπως στα νεότερα κάλαντα) και διασώζει ένα τέτοιο τραγούδι (360 C), μνημονευόμενο από τον Θεόγνι στο δεύτερο βιβλίο του “*Περί θυσιών*” στη Ρόδο. [1]

Το αρχαίο αυτό τραγούδι παρουσιάζει μια εντυπωσιακή ομοιότητα, τόσο στους στίχους όσο και στη μελωδία, με τα νεοελληνικά ανοιξιάτικα κάλαντα που διασώθηκαν στη Ρόδο και στη Χάλκη (κάλαντα της 1ης Μαρτίου, CD III, αρ. 1) καθώς και στη Νίσυρο (όπου έχουν ενσωματωθεί στα κάλαντα του Λαζάρου, που συνδέονται επίσης με τον γονιμικό κύκλο της άνοιξης).

Ο Ελβετός ελληνιστής κι εθνομουσικολόγος Samuel Baud-Bovy (ο πρώτος και κυριότερος μελετητής της μουσικής παράδοσης των Δωδεκανήσων) χρησιμοποιεί αυτό το παράδειγμα ως ένα από τα πειστικότερα τεκμήρια για τις αναλογίες ανάμεσα στην αρχαία και τη νεότερη ελληνική μουσική.

Υπάρχει μάλιστα κι ένας “συνδετικός κρίκος” ανάμεσα στο αρχαίο και στο σύγχρονο *χελιδόνισμα*, που κατέγραψε τον 12ο αιώνα ο Γάλλος κληρικός Benoît όταν άκουσε να το τραγουδούν Έλληνες μαθητές στο Collegio Greco στη Ρώμη. Οι στίχοι που κατέγραψε ο Benoît (στο βιβλίο του *Liber Politicus*) έχουν εντυπωσιακή ομοιότητα με τα σημερινά χελιδονίσματα. Επιπλέον, μάλιστα, και το φιλοδώρημα που ζητούν οι καλαντιστές παραμένει το ίδιο από την αρχαιότητα!

Παλάθαν σύ προκύκλει
ἐκ πίνος οἴκου
οἴνου τε δέπαστρον
τυροῦ τε κάνιστρον.

Φέρε σύκα αρμαθιασμένα
ἀπ’ το πλούσιο το σπίτι
ένα κύπελο κρασί
και καλάθι με τυρί.

[1] βλ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ, Σόλων, *Εγκυκλοπαίδεια της Αρχαίας Ελληνικής Μουσικής*, Αθήνα, Εθνική Τράπεζα - Μ.Ι.Ε.Τ., 1982, σ. 350.

τραγουδούσαν οι αρχαίοι Ροδίτες, όπως και οι σύγχρονοι Δωδεκανήσιοι στη Ρόδο και στη Χάλκη :

[...] Το ρακί μες στο ποτήρι
και τα σύκα στο μαντήλι
και τ' αυγά μες στο καλάθι.
(CD III, αρ. 1)

Ο Baud-Bovy παραθέτει, επιπλέον, τη μελωδία έτσι όπως του την τραγούδησε το 1930 ένας γέρος από τα Σιάννα της Ρόδου και την αντιπαραθέτει στο αρχαίο χελιδόνισμα, για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το μέλος "προσαρμόζεται τέλεια".

Έτσι, λοιπόν, η φιλολογική και μουσικολογική έρευνα εντοπίζει στα Δωδεκάνησα το εντυπωσιακότερο ίσως τεκμήριο που αποδεικνύει την αδιάσπαστη συνέχεια ανάμεσα στην αρχαία και τη νεότερη μουσική παράδοση. Κι ο Baud-Bovy επισημαίνει :

"Δεν έχω την αφέλεια να νομίζω πως το χελιδόνισμα που ο Κλεόβουλος ο Λίνδιος δίδαξε στους αρχαίους Ροδίτες ήταν ίδιο κι απαράλλακτο μ' αυτό που αποκατέστησα. Θέλησα μόνο να δείξω ότι μπορεί ένα τραγούδι να περάσει ομαλά και απρόσκοπτα από την ποσοτική προσωδία (τη βασισμένη στη διαφορετική διάρκεια των συλλαβών) στην προσωδία που βασίζεται στις τονισμένες συλλαβές. Κι ότι αξίζει για όποιον θέλει να γνωρίσει την αρχαία Ελλάδα να μελετήσει τη νέα, σε όλες τις εκδηλώσεις της, και ιδιαίτερα στις περιοχές που, όπως τα Δωδεκάνησα, διατήρησαν τόσο πιστά την παράδοση". [1]

Χελιδόνια στην τοιχογραφία της Άνοιξης από τη Θήρα. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

[1] βλ. α) BAUD-BOVY, S., "Sur le χελιδόνισμα", *Byzantina-Metabyzantina I*, New York City, 1946, σσ. 23-32.

β) BAUD-BOVY, S., *Λοκίμο για το Ελληνικό Δημοτικό Τραγούδι*, Ναύπλιο, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, 1984, σσ. 11-13.

“Η Σαπφώ”.
Λεπτομέρεια σε αττική ερυθρόμορφη υδρία, 440-430 π.Χ.
Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. 1260.

Τα επιθαλάμια και τα σκόλια

Όμως, εκτός από τα χελιδονίσματα, στα Δωδεκάνησα εντοπίζουμε άλλες δύο εξίσου ενδιαφέρουσες περιπτώσεις συσχετισμού ανάμεσα στην αρχαία και στη νεότερη παράδοση :

α) Ο Θεόκριτος από την Κω (3ος αι. π.Χ.) γράφει για τα τραγούδια και τους χορούς των γεωργών, των βοσκών και των ψαράδων, ενώ παράλληλα συνεχίζει την παράδοση της Σαπφούς με τα γαμήλια επιθαλάμια τραγούδια του, αντίστοιχα των οποίων θα συναντήσουμε και στο Βυζάντιο (με το όνομα παστικά, που διατηρείται ακόμη στα γαμήλια τραγούδια της Πάτμου - CD II, αρ. 3 : “Ανοίξετε τις κάμαρες, τα παστικά να πούμε...”), για να φτάσουμε ως τα σύγχρονα παραξυπνήματα, με τα οποία ξυπνάνε τους νιόπαντρους στα Δωδεκάνησα (CD III, αρ. 6) :

Ξύπνα νιε και νιογαμπρέ
ξύπνα και ξημέρωσε
ξύπνα νιε την πέρδικά σου
που χυμίζεται κοντά σου.

Τα παραξυπνήματα αντιστοιχούν με το αρχαίο διεγερτικόν επιθαλάμιον μέλος που τραγουδούσαν οι φίλοι του ζευγαριού έξω από τον νυφικό θάλαμο την επομένη του γάμου, σε αντίθεση με το κατακοιμητικόν που τραγουδούσαν τη νύχτα.

β) Επίσης ο Θεόκριτος (όπως και άλλοι αρχαίοι συγγραφείς) αναφέρεται στα σκόλια, τραγούδια με συνοδεία λύρας που έλεγαν συνήθως προς το τέλος του συμποσίου οι πιο επιδέξιοι συνδαιτυμόνες.

(“Τό δέ σκόλιο ἦδετο παρά τούς πότους· διό καί παροίνιον ἔσθ’ ὅτε καλοῦσι”).

Αυτός που άρχιζε πρώτος το τραγούδι κρατούσε στο χέρι του ένα κλώνάρι μυρτιάς, που παρέδιδε σ’έναν άλλον συμποσιαστή για να συνεχίσει (απ’ όπου και η ονομασία σκόλιον, από το σκολιός = ελικοειδής, που αναφέρεται στην πορεία του τραγουδιού).

Η αρχαία αυτή μορφή ποιητικών μουσικών αγώνων παραπέμπει άμεσα στις νεότερες μαντινάδες, που ακόμη και σήμερα σε πολλά από τα Δωδεκάνησα (Κάρπαθος, Κάσος, Κάλυμνος) ανταλλάσσουν μεταξύ τους οι μυημένοι “μερακλήδες” τραγουδιστές, σ’έναν απολαυστικό αυτοσχέδιο μουσικό διάλογο, με αυστηρή τελετουργική τάξη που επιβλέπουν οι υπόλοιποι συνδαιτυμόνες!

